

פרשת תרומה
הרב אמנון בזק

בחזרה לגן עדן

פרשת תרומה פותחת את סדרת הפרשיות העוסקות בבניית המשכן - מקום שכינתו של הקב"ה. האריכות הרבה שבה עוסקת התורה בתיאור הכפול - של הציווי ושל קיומו - מבטאת, בודאי, את חשיבותו ומשמעותו המיוחדים של המשכן. עלינו לבחון, איפוא, מהי מטרתו של המשכן, ומדוע באמת מאריכה התורה כל-כך בתיאור בנייתו.

כבר עמדו רבים על כך, שישנן השוואות לשוניות בולטות, בין תיאור בניית המשכן לתיאור בריאת העולם. נציג כמה מהן:

1. בסיום תהליך הבריאה נאמר - "וירא א-להים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א', ל"א). כנגד זה, עם סיום מעשה המשכן נאמר - "וירא משה את כל המלאכה, והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו" (שמות ל"ט, מ"ג).

2. בבריאת העולם נאמר "ויכלו השמים והארץ וכל צבאם ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה" (בראשית ב', א-ב), ובמקביל בהקמת המשכן - "ותכל כל עבודת משכן אהל מועד... ויכל משה את המלאכה" (שמות ל"ט, ל"ב; מ', ל"ג).

3. שתי המלאכות מסתיימות בברכה - "ויברך א-להים את יום השביעי (בראשית ב', ג); "ויברך אותם משה" (שמות ל"ט, מ"ג).

4. לשון עשייה מוזכר שבע פעמים בבריאת העולם - "ויש א-להים את הרקיע" (בראשית א', ז'); "ויש א-להים את שני המאורות" (א', ט"ז); ועוד, ואילו במעשה המשכן חוזרת לשון זו קרוב למאתיים פעמים - "ועשו לי מקדש" (שמות כ"ה, ח'); "ועשו ארון" (כ"ה, ט'); "ועשו שלחן" (כ"ה, כ"ג) ועוד ועוד.

5. בספר משלי (ג', י"ט-כ') מתוארת בריאת העולם במילים - "ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, בדעתו תהומות נבקעו". תיאורי אופן אלו הן בדיוק תכונותיו של בונה המשכן, בצלאל בן אורי: "וימלא אותו רוח א-להים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה" (שמות ל"א, ג').

גם במדרשי חז"ל מובאת ההשוואה בין מלאכת המשכן לבריאת העולם מספר פעמים. כך, למשל, אומר מדרש תנחומא (פקודי ב'):

"למה הוא אומר יהי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך, (תהלים כ"ו, ח')? בשביל ששקול כנגד בריאת העולם. כיצד? בראשון כתיב: בראשית ברא א-להים את השמים ואת הארץ, (בראשית א', א'), וכתיב: נוטה שמים כיריעה' (תהלים ק"ד, ב'). ובמשכן מה כתיב? יעשית יריעות עזים' (שמות כ"ו, ז'). בשני יהי רקיע' ואומר בהן הבדלה, שנאמר: יוהי מבדיל בין מים למים' (בראשית א', ו'), ובמשכן כתיב יוהבדילה הפרוכת לכם' (שמות כ"ו, ל"ג)..."

וכך הולך המדרש ומוצא הקבלות בין כל ימי הבריאה לבין שלבים שונים במלאכת המשכן.

אלא שעדיין יש לשאול: מדוע משחזרת בניית המשכן את בריאת העולם? לשם מה נצטוו ישראל "לחזור" על בריאת העולם, כפי שתוארה בפרק א' בבראשית?

התשובה לדבר נעוצה בהבנת ייעודו של האדם לאור פרק הבריאה הראשון. בפרק זה מדגישה התורה שהאדם נברא בצלם א-להים, ותפקידו - השליטה בעולם. בדרך זו מוציא האדם את דמיונו לקב"ה מן הכח אל הפועל:

"ויאמר א-להים: נעשה אדם בצלמו, בצלם א-להים נברא אותו, וזכר ונקבה ברא אותם. ויברך אותם א-להים ויאמר להם: פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה ורדו בדגת הים... (בראשית א', כ"ו-כ"ח).

מני אז, נקרא האדם להידמות במעשיו לקב"ה, אל-אמונה ואין עול.

"אחרי ה' א-להיכם תלכו' - וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? ... אלא להלך אחר מידותיו של הקב"ה. מה הוא מלביש ערומים ... אף אתה הלבש ערומים; הקב"ה ביקר חולים ... אף אתה בקר חולים; הקב"ה ניחם אבלים ... אף אתה נחם אבלים; הקב"ה קבר מתים ... אף אתה קבור מתים" (סוטה יד ע"א).

מכאן גם הרעיון הטמון בבניית המשכן: כשם שהקב"ה ברא עולם ושיכן בו את האדם, כך האדם נקרא לבנות מקום לקב"ה: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה, ח') - במעשה זה נעשה האדם שותף עם הקב"ה במעשה בראשית. "ר' טרפון אומר: אף הקב"ה לא השרה שכינתו על ישראל עד שעשו מלאכה, שנאמר: 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'" (אבות דר' נתן פ"א).

אולם, בפרק ב' בבראשית, בתיאורו של האדם המובא לגן עדן, שונה התמונה. בפרק זה הקב"ה מתהלך בגן, ועל האדם מוטלת רק חובת הציות למצוות ה', והתפקיד - "לעובדה ולשמרה" (בראשית ב', ט"ו).

ואכן, גם לתיאור זה של הבריאה, ותפקיד האדם שבה, ישנה מקבילה במשכן. כשם שתהליך בניית המשכן מקביל לתפקיד האדם בבראשית א', כך תיאור העבודת המשכן מקביל לתפקיד האדם בבראשית ב'. ישנן השוואות רבות בין המשכן לבין גן העדן, וממילא בין העובדים במשכן לנוכחים בגן עדן:

1. על האדם בגן העדן הוטלה, כאמור, החובה - "לעבדה ולשמרה". אלו הם גם תפקידי הכהנים והלוויים במשכן: "ושרו את כל כלי אוהל מועד ... לעבוד את עבודת המשכן" (במדבר ג', ח'; וע"ע שם ח', כ"ו; י"ח, ד').

2. הופעתו של הקב"ה בגן עדן מתוארת כך (בראשית ג', ח'): "וישמעו את קול ה' א-להים מתהלך בגן". ביחס למשכן נאמר בויקרא (כ"ו, י"א-י"ב) - "ונתתי משכני בתוכם ... והתהלכתו בתוכם והייתי לכם לא-להים".

3. בפתח גן העדן הוצבו הכרובים - "לשמור את דרך עץ החיים". במקדש הוצבו הכרובים על הארון, בו נמצאו לוחות הברית, עיקרה של התורה - "עץ חיים היא למחזיקים בה".

4. הקב"ה הליבש את אדם וחוה בגן עדן - "ויעש ה' א-להים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" (בראשית ג', כ"א). במקביל, נוהג כך משה בימי המילואים: "ולבני אהרן תעשה כתנות ... והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו" (שמות כ"ח, מ'-מ"א).

זהו, איפוא הפן השני של בניית המקדש. אם בפן הראשון עיקרו של המשכן היה בעצם המעשה, המקביל למעשה הקב"ה בבריאת העולם, הרי שבפן זה הדגש הוא בתוצאה - השראת השכינה במשכן היא חזרה לעולם האידיאלי של גן העדן, אותו עולם ממנו גורש האדם הראשון.

נמצאנו למדים איפוא, שבניית המשכן היא תיקון לחטאו של האדם בגן העדן. עם היציאה ממצרים נברא, כביכול, עם ישראל. בניית המשכן תאפשר חזרה למצב שבו ה' מתהלך בתוך בני ישראל. האדם הראשון לא עמד במתח רוחני זה, ונכשל בחטא. היוכלו בני ישראל לעמוד בדרישות? הישכילו לא לחזור על החטא?

לימים, עתידים בני ישראל לשקוע בתהומות החטא, ולהיות מגורשים שוב - מגן העדן של ארץ ישראל. במקביל, עתידה השכינה לעזוב את המקדש, את גן העדן המצומצם - "ויחמוס כגן שוכו, שיחת מועדו" (איכה ב', ו'). אולם, עתידה שכינה לשוב לישראל, ומימי גן העדן ישבו לפכות מן המקדש:

"ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה, כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחדשיו יבכר, כי מימיו מן המקדש המה יוצאים, והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה" (יחזקאל מ"ז, י"ב).